

**РОМАНИ І. БАГРЯНОГО «СКЕЛЬКА» ТА «ТИГРОЛОВИ»
В КОНТЕКСТІ ІДЕЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.**

Процес творчого становлення І. Багряного припав на середину 20-х рр. ХХ століття, коли він дебютував як поет зі збіркою «До меж заказаних» (1927). Природно, що прагнення віднайти себе та розкрити свій потенціал стимулювало митця звернутися до іншого жанру – роману, що відзначався масштабністю та сконденсованістю задуму. Так, у 1928 р. з'являється «Скелька», а в 1944 р. – «Тигролови». Більшість дослідників пов'язують зазначені вище романи з українським модернізмом, який реалізувався у творчості І. Багряного з виразною неоромантичною домінантою. Уже перші рецензенти виділили такий тип героя, який характерний для естетики неоромантизму: «Поета приваблює “сильна вдача”, здатна до протесту, до боротьби..., а не маса» [6, с. 93]. Хоча в романі бунт і не співвідноситься з протиставленням ідеального та реального, притаманного романтизму як такому, проте ще не носить виразного метафізичного характеру, який І. Багряний продемонструє у своїх пізніших творах.

У «Скельці» автор «змалював давні часи в Україні, зокрема на Полтавщині, коли після поразки під Полтавою, Московія... провадила великий наступ на все українське. Як засіб швидкого змосквлення вона насаджувала російські церкви та монастирі. Грунтом до написання цього твору була легенда... про куземинський монастир, який люди колись спалили» [4, с. 14]. Значною мірою через звернення до епізоду боротьби української спільноти з поневолювачами у XVIII столітті митець прагне розкрити національні колізії 20-рр. ХХ століття. На ідейний задум «Скельки» багато в чому наклалися й особисті переживання ще юного І. Багряного, коли в нього на очах більшовики замордували його дев'яносторічного діда, який не хотів іти до комуни, та дідового сина – петлюрівця. Характерно, що вже в «Скельці» простежується тенденція І. Багряного до сприйняття

дійсності в міфологічних параметрах. Цим може пояснюватися звернення митця до опозиції «славетне минуле – ганебне сучасне», яка увиразнює уявлення про циклічне оновлення життя, постійний його розвиток. Минувшина як образ «золотого віку» української вольниці пов'язується в романі з народною легендою про звитязного ватажка повстанців Данила Чорного. Натомість осмислення безправного сучасного корелюється з роздумами провідних українських інтелектуалів цього періоду щодо національної невлаштованості як результату поразки національно-визвольних змагань. Осягнення національних катаклізмів революційної та пореволюційної України реалізувалося насамперед у творах М. Хвильового, позначених експресіоністичними художніми пошуками. Органічно ввійшовши у творчість вітчизняних митців, експресіоністські риси набули певної національної специфіки. Більш того, концепція, вироблена представниками українського експресіонізму, виявилася напрочуд адекватною системі поглядів, яка пізніше оформилася як екзистенціалістська.

Питання виділення науковцями екзистенціалістської складової в українському культурному середовищі 20-х рр. ХХ століття можна розцінювати як підготовчий етап у розумінні специфіки екзистенціалізму. Не буде перебільшенням зауважити, що в цей період мотиви, дотичні до екзистенціалістських, простежуються в доробку Б. Антоненка-Давидовича, М. Могилянского, В. Підмогильного, Є. Плужника, М. Хвильового. Г. Токмань, осмислюючи екзистенціалістську складову творчості Є. Плужника, зазначила: «Екзистенціалізм прийшов у поетову творчість не з філософських трактатів, а з джерел української ментальності. Отже, завдяки проведеному діалогу можна довести іманентність екзистенціального світовідчуття для української ментальності» [9, с. 65]. Незважаючи на те, що початковий етап творчості І. Багряного позначений пошуками ідейно-художніх орієнтирів і в ньому ще немає виразного екзистенціалістського стрижня, можемо стверджувати, що вже у «Скельці» намічено підходи до засвоєння екзистенціалістської моделі. Мотиви бунту, страждання як своєрідного особистісного та національного катарсису, смерті, оптимістичне світовідчуття будуть розвинені письменником пізніше.

Своєрідну ідейно-художню еволюцію творчості І. Багряного вповні можемо простежити в романі «Тигролови». За словами самого автора, поштовхом до його створення стала суперечка з А. Любченком на предмет того, чи може написати І. Багряний роман. Порівняно з його попереднім твором «Тигролови» відзначаються більшою художньою майстерністю, на що звертали увагу читачі, серед яких – відомий український митець В. Винниченко: «Я читав... “Тигролови” і вважаю, що Багряний може виробитись на серйозного й дуже цінного письменника» [3, с. 35]. Варто зазначити те, що органічне засвоєння митцем романного мислення можна пов'язувати з поступовим розширенням проблемно-тематичних рівнів його творчості. На думку М. Ткачука, «проблематика роману («Тигролови») ширша, забарвлена філософією екзистенціалізму. В ньому з'ясовуються справжні причини трагічності буття людини в тоталітарному суспільстві» [8, с. 367]. Неоромантичний бунт, зумовлений полярною протилежністю ідеального та реального начал, трансформується в екзистенціалістський і пов'язується з настановою головного героя Григорія Многогрішного утвердити себе у ворожому світі. Відтак, на перший погляд, неоромантичний конфлікт людини і світу прочитується в контексті екзистенціалізму, згідно з яким детерміноване буття нівелює особистість. У романі абсолютна свобода трансформується у свободу зумовлену, передусім власним вибором героя, що полягає у свідомому опорі – зовнішньому та внутрішньому. Разом із тим очевидним стає вироблення основних уявлень, які є суголосними з екзистенціалістськими, як-от: «закинутість» у чуже середовище, страждання, наближення до смерті, «ставання людиною» тощо. Водночас можемо говорити про те, що в «Тигроловах» простежуються елементи абсурду, які стають відчутними в сумнівах головного героя. Безумовно, формування екзистенціалістської концепції І. Багряного, елементи якої вже представлені в «Тигроловах», можемо співвідносити з українською ментальністю та досвідом українських письменників 20-х рр. ХХ століття, що можна інтерпретувати як початковий етап засвоєння екзистенціалістської моделі.

Більш докладне ознайомлення з екзистенціалізмом відбулося в 40-х рр. ХХ століття, у так званому «мурівському» періоді, який за-

свідчив ідейну спорідненість із літературним процесом 20-х рр. ХХ століття. Зауважимо, що І. Багрянний до сприйняття «мурівської» естетичної платформи приходив шляхом апробації ідей у своїй ранній творчості. Проте саме участь письменника в цій організації сприяла його ідейній еволюції, остаточному оформленню власної художньої концепції.

У МУРі в середовищі української інтелігенції, яка перебувала на території Німеччини, екзистенціалізм став предметом посиленої уваги внаслідок полеміки навколо питання модернізації українського письменства. Його осмислення в західноєвропейській та українській літературах пов'язане з провідним учасником Мистецького українського руху Ю. Шерехом (Ю. Шевельовим). Відзначаючи спільність екзистенціалістської моделі, яка полягала в «свободі людини і активно-трагічному гуманізмі» [10, с. 538], він констатував: «Ми у вищих проявах нашої духовності творимо явища, паралельні зі світовими. Ми маємо свій, із свого кореня, не з чужих впливів і не порядком наслідування зрослий екзистенціалізм...» [11, с. 16]. Аби вказати на специфіку реалізації екзистенціалізму в нашій літературі, науковець назвав його «антеїстичним», бо він «має свій ґрунт в українському резистансі і в кризі українського резистансу» [10, с. 514]. У контексті зазначеного очевидною є думка про те, що оптимістичне світовідчуття, яке сповідував І. Багрянний, правомірно співвідносити з «концепцією вітаїзму».

Отже, саме в період МУРу окреслилися підходи до наукового осягнення феномену екзистенціалізму. Як зазначила С. Павличко, в емігрантському середовищі навколо цього напрямку точилися запеклі дискусії: «Екзистенціалізм... став одним із пунктів конфлікту, в якому, з одного боку, виявлявся інтерес до цієї філософської доктрини і літературної практики, бажання інтегрувати її у свій дискурс, а з іншого – висувалася ідея про те, що екзистенціалізм – доктрина чужа, до українства безвідносна й у цілому сумнівна» [5, с. 328]. Полеміка не обмежилася студіюванням екзистенціалістських праць. Українські митці так само вийшли на розуміння потреби осмислити екзистенціалістські категорії.

Зацікавлення екзистенціалізмом у цей період поглиблювалося завдяки тезі про заангажоване мистецтво, яку вперше широко об-

грунтував Ж.-П. Сартр. На його думку, література повинна долучитися не лише до розв'язання художньо-естетичних проблем, але й навіть соціальних. Під заангажованістю Ж.-П. Сартр розумів активне, зацікавлене ставлення людини до сучасних їй подій. На його переконання, митець не може бути пасивним спостерігачем певних реалій, оскільки через свій твір має конституювати «тотальний вибір»: «Письменник схильний до рішення викривати світ і, в першу чергу, людину перед іншими людьми для того, щоб вони, опинившись перед лицем викритого в такий спосіб об'єкта, взяли на себе повну відповідальність» [7, с. 24].

Не випадковим бачиться й той факт, що дискусії навколо питання заангажованості української літератури мали місце саме в період МУРу. Одним із прихильників цієї ідеї був І. Багрянний, який у статті «Думки про літературу» запропонував власні роздуми щодо призначення мистецтва. Подаючи чотири погляди на письменство («література як зброя; література як лімонада, щоб усолоджувати життя; «мистецтво для мистецтва»; література як відображення дійсності» [1, с. 584]), митець обрав першу позицію: «Література мусить мати допоміжну роллю як засіб самоствердження сорокап'ятимільйонової нації» [1, с. 587]; «я прибічник життєрадісної, самостверджуючої, пробоевої літератури» [1, с. 595]. Очевидно, така авторська концепція потребує певного пояснення. Жодною мірою не заперечуючи естетичний аспект літератури як виду духовно-практичної діяльності людини, І. Багрянний доводить: в умовах бездержавності та упослідженості слово стає синонімом боротьби за утвердження національного. Більш того, роздуми романіста над онтологічними проблемами безпосередньо перегукуються з проблемою буття особистості в національному просторі. Осмислюючи цю проблему, сучасний дослідник Ю. Бондаренко констатує: «Український літературний екзистенціалізм, створений на національному ґрунті, увесь комплекс питань, пов'язаних із існуванням індивіда, розв'язує крізь призму двох парадигм – національної та екзистенціальної, які, зливаючись, утворюють філософський ракурс під загальною назвою “буття української людини в умовах колоніальної агресії”» [2, с. 64].

Таким чином, «Скелька» та «Тигролови» були важливим етапом становлення І. Багрянного-романіста. Будучи залежним від традицій раннього українського модернізму, значною мірою перебуваючи під ідейним впливом М. Хвильового, митець проходить шлях, що позначений увиразненням екзистенціалістських мотивів. Неоромантична домінація, представлена в романі «Скелька», зазнає змін, і вже в «Тигроловах» окреслюються підходи до засвоєння екзистенціалістського складника. Подальша кристалізація нових ідей, суголосних пошукам провідних європейських інтелектуалів, відбувається в період МУРу. На нашу думку, саме цей етап визначив остаточне формування світоглядних орієнтирів письменника. Примітно, що художнє вираження провідних екзистенціалістських мотивів відбувається в багряннівських романах «Людина біжить над прірвою», «Сад Гетсиманський», «Маруся Богуславка».

Література

1. Багрянний І. Золотий бумеранг та інші поезії / Іван Багрянний. – К. : Рада, 1999. – 679 с.
2. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Юрій Бондаренко // Слово і час. – 2003. – № 6. – С. 64–69.
3. Нитченко Д. Листи письменників / Дмитро Нитченко. – Мельборн : Ластівка, 1992. – 189, [3] с.
4. Нитченко Д. Літературна спадщина Івана Багрянного / Дмитро Нитченко // Багрянний І. Листування. У 2 т. – Т. 1. – К. : Смолоскип, 2002. – С. 9–25.
5. Павличко С. Теорія літератури / Соломія Павличко ; [упор. В. Агеєва, Б. Кравченко ; передм. М. Зубрицької]. – К. : Основи, 2002. – 679 с.
6. Правдюк О. Куркульським шляхом (Про творчість Багрянного) / Олександр Правдюк // Багрянний І. Листування. У 2 т. – Т. 1. – К. : Смолоскип, 2002. – С. 86–97.
7. Сартр Ж.-П. Что такое литература? / Жан Поль Сартр ; пер. с фр. Н.И. Полторацкой. – СПб. : Алетейя, 2000. – 466 с. – (Gallicinium).
8. Ткачук М. Художній нарратив прозових текстів Івана Багрянного / Микола Ткачук // Наративні моделі українського письменства. – Тернопіль : [ТНПУ], [Медобори], 2007. – С. 365–383.
9. Токмань Г. Чи знав Євген Плужник, що він екзистенціаліст? / Ганна Токмань // Слово і час. – 1999. – № 4–5. – С. 63–65.

10. Шерех Ю. Прощання з учора. «Коли ж прийде справжній день?» / Юрій Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Х. : Фоліо, 1998. – Т. 1. – С. 500–541.

11. Шерех Ю. Року Божого 1947 / Юрій Шерех // Нові дні. – 1951. – Ч. 15. – С. 14–20.

Анотація

І.В. Романова. Романи І. Багряного «Скелька» та «Тигролови» в контексті ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст.

У статті йдеться про романи І. Багряного «Скелька» та «Тигролови» в контексті ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст. Так, помічено, що у своєму ранньому творі «Скелька» письменник перебував під впливом ідей, актуалізованих завдяки модернізму. Обертаючись у силовому полі вітчизняного модернізму 20-х рр. ХХ ст., особливо творчості М. Хвильового, митець органічно реалізував неоромантичну домінанту, пов'язану з виразним неоромантичним мотивом бунту особистості проти несправедливого світу. Показово, що він добре вписується в екзистенціалістську модель і прочитується як протистояння українця та ворожого йому оточення (особливо в контексті роману «Тигролови»). Крім того, кристалізація поглядів І. Багряного на мотив свободи вибору людини в детермінованому світі відбувається в 40-х рр. ХХ ст. під впливом перебування письменника в еміграції. Як відомо, саме тут було створено МУР, у якому активно обговорювалися питання, пов'язані з екзистенціалізмом як феноменом літературного життя.

Ключові слова: український модернізм, неоромантизм, екзистенціалізм, «закинутість», МУР.

Аннотация

И.В. Романова. Романы И. Багряного «Скелька» и «Тигроловы» в контексте идейных тенденций украинской литературы первой половины ХХ в.

В статье идет речь о романах И. Багряного «Скелька» и «Тигроловы» в контексте идейных тенденций украинской литературы первой половины ХХ в. Так, подмечено, что в своем раннем произведении «Скелька» писатель пребывал под влиянием идей, актуализированных благодаря модернизму. Вращаясь в силовом поле отечественного модернизма 20-х гг. ХХ в., особенно творчества Н. Хвильового, художник органично реализовал неоромантическую доминанту, связанную с выразительным неромантическим

мотивом бунта личности против несправедливого мира. Показательно, что он хорошо вписывается в экзистенциалистскую модель и прочитывается как противостояние украинца и вражеской ему среды (особенно в контексте романа «Тигроловы»). Кроме того, кристаллизация взглядов И. Багряного на мотив свободы выбора человека в детерминированном мире происходит в 40-х гг. XX в. под влиянием пребывания писателя в эмиграции. Как известно, именно здесь было создано МУР, в котором активно обсуждались вопросы, связанные с экзистенциализмом как феноменом литературной жизни.

Ключевые слова: украинский модернизм, неоромантизм, экзистенциализм, заброшенность, МУР.

Summary

I.V. Romanova. Novels I. Bahryany «Skelka» and «Tygrolovy» in the context of ideological tendencies of Ukrainian literature of the first half of the XXth century.

The article studies the novels by I. Bahryany «Skelka» and «Tygrolovy» in the context of ideological tendencies of the Ukrainian literature of the first half of the XXth century. Thus, it is observed that in his early work «Skelka» the writer was influenced by the ideas updated through modernism. Turning at the force field of domestic modernism of the 1920s, especially creative works by M. Khvyliovy, artist seamlessly implemented neoromantic dominant associated with expressive personality neoromantic motif of rebellion against unjust world. It is significant that he successfully operates within the existentialist model and is read as a confrontation between a Ukrainian and hostile environment (especially in the context of the novel «Tygrolovy»). Moreover, crystallization of Bahryany's views on the motive of humans' freedom of choice in deterministic world in the 1940s is influenced by the emigration of the writer. It is known that there was created a MUR, which actively discussed issues related to existentialism as a phenomenon of literary life.

Key words: Ukrainian modernism, neoromanticism, existentialism, «settlement», MUR.